

..η πολιτική του Michel Foucault..

Πέτρος Μετάφας (αθήνα 2010)

Αντί Επιλόγου

Παρουσιάσαμε στο 1^ο μέρος αναλυτικά τις θέσεις του Foucault. Το δεύτερο μέρος επιχειρεί να καλύψει μερικές μόνο όψεις της κριτικής που ασκήθηκε. Κλείνοντας αυτή την έρευνα για την πολιτική σημασία των γενεαλογιών του, θα σταθούμε μόνο σε ένα σημείο: στο καίριας σημασίας ζήτημα της Επανάστασης και της ανθρώπινης χειραφέτησης. Η επερώτηση της πρώτης δημιουργεί ένα νέο πλαίσιο πολιτικής ανάλυσης και στοχασμού της δεύτερης. Ο Foucault έθεσε εκ νέου το πρόβλημα της ελευθερίας και των μέσων με τα οποία επιδιώκουμε να την κατακτήσουμε ‘ με μια έννοια δρομολογεί την ανάπτυξη ενός “μετα-επαναστατικού” ήθους το οποίο δεν οδηγεί ασφαλώς σε πολιτική αδράνεια ή σε έναν πεσιμιστικό συμβιβασμό.

Κομβικό σημείο αποτελεί η έννοια του κοινωνικού κόσμου ως “ολότητας”. Ένας χλιαστικός οπτιμισμός σχετικά με τον επαναστατικό μετασχηματισμό ολόκληρου του κοινωνικού κόσμου μας οδηγεί σε μια υποτίμηση του παρόντος που έχει σοβαρές συνέπειες, εφόσον παρόλη τη συνθετότητά του αντιμετωπίζεται απλώς ως προθάλαμος του νέου επερχόμενου κόσμου. Από την άλλη, η παραίτηση και η μοιρολατρία ευδοκιμούν όταν το παρόν αντιμετωπίζεται ως απλή επανάληψη των γνώριμων κυρίαρχων κοινωνικών μορφών. Αυτές οι δύο στάσεις εν τούτοις είναι απολήξεις μιας ολιστικής οπτικής: η μοντέρνα κοινωνία μας ως ολότητα. Είναι όμως έτσι; Ο Foucault εκτυλίσσοντας τις πτυχές των σχηματισμών της εξουσίας που συνήθως παραμένουν στην αφάνεια, θα μπορούσαμε να πούμε πως στέκεται κάπου ενδιάμεσα: προφυλάσσει με μια έννοια την κοινωνική κριτική από μια ταλάντευση μεταξύ απόλυτης αισιοδοξίας ή ελπιδοφόρας προσμονής, και απόλυτης παραίτησης ή συντηρητικής αναδίπλωσης. Η στρατηγική οπτική έναντι των κοινωνικών φαινομένων έχει σημασία για την θεώρησή μας των πιθανοτήτων αλλαγής: εφόσον δεν υπάρχει αυτό το υποτιθέμενο κεντρικό επιτελείο απ’ όπου απορρέουν όλα τα τεχνάσματα της εξουσίας, εφόσον τα τοπικά κυκλώματα γνώσης-εξουσίας κατέχουν την δική τους ορθολογικότητα και τα δικά τους μέσα και σκοπούς, οι τοπικές επί μέρους αντιστάσεις δεν έχουν την ανάγκη ολικών δομικών Επαναστάσεων προκειμένου να αποκτήσουν το νόημά τους ως φορείς μετασχηματισμών. Το ότι δεν αλλάζει ολόκληρο το σύστημα δεν σημαίνει πως κανένα από τα μέρη του δεν μπορεί να υποστεί καίριες αλλαγές ‘ ταυτοχρόνως, τα αποτελέσματα των τοπικών αγώνων ή κινημάτων μπορούν να έχουν σημαντικά αποτελέσματα στις ευρύτερες κοινωνικο-πολιτικές δομές οι οποίες ούτως ή άλλως στηρίζονται σε όλα αυτά τα τοπικά κέντρα.

Σύμφωνα με τον Foucault όπως είδαμε οι εξεγέρσεις, ατόμων ή ομάδων, εισβάλουν απότομα και διακόπτουν το ρου της ιστορίας μας. Αυτό στο οποίο ασκεί κριτική ο Foucault είναι πως “η Επανάσταση” αποτελεί το μόνο κριτήριο, την μοναδική αξιολογική βάση πάνω στην οποία οφείλει να αποτιμηθεί η σημασία των εξεγέρσεων. Είναι μάταιο, ανώφελο να εξεγείρεται κανείς; Συνήθως η εκτίμηση της αξίας μιας εξέγερσης γίνεται σε συσχέτιση με το πόσο κοντύτερα στην ανθρωπότητα έρχεται η καθολική απελευθέρωση. Εν τούτοις, για τον Foucault τα αποτελέσματα των εξεγέρσεων δεν αποτελούν μάλλον το κατάλληλο κριτήριο για την δικαίωσή τους.

Η ερώτηση που τίθεται είναι: υπάρχει ή όχι αιτία να εξεγερθείς; Ο Foucault υπογραμμίζει την εξής εμπειρική παρατήρηση: υπάρχουν εξεγέρσεις και αυτό είναι δεδομένο, είναι ένα γεγονός. Δεν είναι αναγκαίο να αποτιμηθούν όλα αυτά επί τη βάση μιας έσχατης, ύστατης αλήθειας. Δεν αποτελούν οι συνέπειες των επαναστάσεων ό,τι πρέπει να εξεταστεί προκειμένου να υπολογιστεί η αξία τους. Θα καταδικάζαμε μια εξέγερση ως “άσκοπη” μόνο από το γεγονός ότι για παράδειγμα μπορεί να ακολουθήθηκε τελικά από την άνοδο ενός καταπιεστικού καθεστώτος;

Ο Foucault κατηγορήθηκε πως δεν προσφέρει κανονιστικά κριτήρια για την αξιολόγηση της πολιτικής δράσης. Στην πραγματικότητα όμως όλες οι ελευθερίες και τα δικαιώματα που υπερασπιζόμαστε έχουν με μια έννοια το έσχατο στήριγμά τους στις ίδιες αυτές τις εξεγέρσεις. Πρόκειται εδώ για μια σημαντική αναστροφή:

δεν είναι η εξέγερση που οφείλει, δεοντολογικά, να αναφέρεται σε κανονιστικούς στόχους προκειμένου να αποκτήσει τη δικαιολόγησή της – είναι τα ίδια τα δικαιώματα, οι ελευθερίες, οι νόρμες που αποκτούν με μια έννοια την “θεμελίωσή τους” στην εξέγερση.

Ασφαλώς οι εξεγέρσεις στην ιστορία ποτέ δεν σταμάτησαν εξηγώντας τους στόχους τους να αναφέρονται στα μεγάλα θέματα του ανθρωπισμού, των φυσικών δικαιωμάτων κλπ. Οι συναφείς ουσιοκρατικές αντιλήψεις για την ανθρώπινη φύση δεν μπορούν να αποτελέσουν βάση για την κριτική δραστηριότητα, ωστόσο όπως παραδέχεται κάποια στιγμή ο ίδιος ο Foucault δεν είναι αναγκαίο να απορριφθεί οτιδήποτε συνδέθηκε κάποτε με τον ανθρωπισμό.

Οι τοπικοί αγώνες σύμφωνα με μια λενινιστική αντίληψη έχουν σημασία στην περίπτωση που, είτε εκφράζουν και συμβολίζουν με κάποιο τρόπο την γενική αντίθεση που διασχίζει όλη την κοινωνία ως σύνολο, είτε εάν μπορούν να αποτελέσουν τον “αδύναμο κρικό” ο οποίος θα επιτρέψει την θραύση τελικά ολόκληρης της αλυσίδας της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης. Για τον Foucault αυτή η θέση καθίσταται πειστική μόνο στην περίπτωση που κάποιος δεχθεί την προϋπόθεση πάνω στην οποία στηρίζεται: ότι δηλαδή οι κοινωνίες χαρακτηρίζονται από “μία θεμελιώδη” αντίθεση γύρω από την οποία όλες οι “επιμέρους” εκτυλίσσονται και έναντι της οποίας όλα οφείλουν να αποτιμηθούν για την αξία τους.

Για τον Foucault οι τοπικές δράσεις μπορούν και πρέπει να κάνουν αναφορά στις γενικότερες κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες όπου λαμβάνουν χώρα. Ο ίδιος θα δώσει ξεκάθαρα προτεραιότητα και έμφαση στην επιμέρους ειδικά προσανατολισμένη αντίσταση: πρώτα απ’ όλα διότι είναι ακριβώς σε συγκεκριμένους και προσδιορισμένους τόπους όπου οι μορφές της εξουσίας επενδύονται, εφαρμόζονται ή αναθεωρούνται ‘ κατά δεύτερον, η εξουσία έρχεται από παντού οπότε εύλογα στόχους μιας αποτελεσματικής αντίστασης αποτελούν όλοι εκείνοι οι σχετικά αυτόνομοι τόποι οι οποίοι δίνουν στήριγμα, λαβή και αποτελούν «*συνθήκες δυνατότητας*» της εξουσίας. Έπειτα, το πολυσύνθετο της εξουσίας δεν αφορά μόνον τα διακριτά κέντρα, αλλά και την ποικιλία των τεχνολογιών και τη διαφορικότητα των γνώσεων που συντίθεται σε μεγαλύτερα συστήματα εξουσίας-γνώσης. Η τοπική επομένως αντίσταση είναι προτιμότερη ακριβώς επειδή επικεντρώνεται στις επιμέρους ορθολογικότητες και προσβάλλει με μια έννοια τα δομικά συστατικά των ευρύτερων συστημάτων.

Ο Foucault μας αποτρέπει από το να υιοθετήσουμε “καθολικά επαναστατικά” προτάγματα: στο όνομα της λύσης της θεμελιώδους αντίφασης τα ολικά προγράμματα για κοινωνική αλλαγή υποσκελίζουν όλες τις πραγματικές πηγές εκροής της εξουσίας, και η υπέρτατη αξία του τελικού στόχου ενίοτε λειτουργεί ως δικαίωση για την υιοθέτηση καταπιεστικών πρακτικών. Δεν πρόκειται επομένως για μια μη επιθυμητή αλλά αναγκαία υποχώρηση -από τις σημαντικές λύσεις και τα μεγάλα προγράμματα για έναν “νέο άνθρωπο”, στις επιμέρους και τοπικές παρεμβάσεις - οι τελευταίες αποτελούν πράγματι τον καλύτερο τρόπο για να δημιουργηθούν ρωγμές και να κλονιστούν οι μεγάλες δομές της εξουσίας.

Ας σημειώσουμε τελειώνοντας ένα σημαντικό συμπέρασμα που προκύπτει από την έννοια της επιμέλειας του εαυτού με τον τρόπο που την αντιλαμβάνεται ο Foucault: σε αντίθεση με μια ανάγνωση η οποία την ερμηνεύει ως απαξίωση της κοινωνικής διάστασης και υποχώρηση σε έναν ναρκισσιστικό ατομικισμό, η μετατροπή των ζώων μας σε έργα τέχνης δεν υπονοεί φιλαυτία και αδιαφορία για τις ευρύτερες συνθήκες, ενώ επίσης δεν παραπέμπει μελλοντικά σε μια κοινωνία όπου κάποια λίγα άτομα θα έχουν την τύχη να αναπτύξουν μια μοναδική, αισθητική σχέση με τον εαυτό τους. Αντί όλων αυτών, ο Foucault αναφέρεται σε μια (καλλιτεχνική) εργασία η οποία είναι εμβαπτισμένη μέσα στον κοινωνικό κόσμο, ο τεχνίτης δεν αποζητά να ξεφύγει από την πραγματικότητα αλλά επιδιώκει να την μεταμορφώσει. Πρόκειται όπως γράφει ο Foucault για τη «*δύσκολη αλληλεπίδραση μεταξύ της αλήθειας εκείνου που είναι πραγματικό και της άσκησης της ελευθερίας*».

Το έργο της διαμόρφωσης από εμάς τους ίδιους της υποκειμενικότητάς μας, δυνάμει μας προμηθεύει και με τις δυνατότητες να αμφισβητήσουμε τους τρόπους με τους οποίους σχηματιστήκαμε ως άτομα. Η πολιτική σημασία μιας τέτοιας εργασίας βρίσκεται ακριβώς στο ότι η διάχυση στην κοινωνία αυτών των τεχνολογιών εαυτού απολήγει σε πολλαπλά σημεία δυνατής αντίστασης. Σε αντίθεση με έναν άτεγκτο ντετερμινισμό δεν είμαστε συγκροτημένοι με έναν τελικό και απόλυτο τρόπο ‘ το πολυσχιδές των υποκειμενικών σφαιρών, η ρευστότητα των δυνάμεων, η μεταβλητότητα των πεδίων, η διαμεσολάβηση της σκέψης, όλα αυτά μας δίνουν τη δυνατότητα να ανακατασκευάσουμε τους εαυτούς μας. Όντας μερικώς προϊόντα των εξωτερικών δυνάμεων

χρειάζεται να κάνουμε ένα βήμα, να αμφισβητήσουμε, να παρέμβουμε. Η 'μέριμνα για τον εαυτό' μας εντάσσει σε αυτό το παιχνίδι αμφισβήτησης, αγωνισμού, οικοδόμησης νέων σχέσεων με τον εαυτό μας αλλά και με τους άλλους στο βαθμό που μοιραζόμαστε κοινούς στόχους.

